

6. Kâfir çocuklarına azap etmek. Çocuklar dinî bakımdan mükellef değildir. Bu sebeple kâfir çocuklarına ebeveynlerinin inkâr ve isyanları yüzünden Allah'ın azap edeceğini ileri sürmek kimsenin başkasının günah yükünü taşımayacağını beyan eden naslarla çelişir. Mu'tezile kelâmcıları ile bazı Sünnî âlimleri bu görüştedir (Kâdî Abdülcebbar, *Mütesâbihü'l-Kur'ân*, s. 501, 576; Takıyyüddin İbn Teymiyye, s. 21).

Genâb-ı Hakk'ın zulûmden münezzehtir olduğu ve fiillerinden dolayı O'na zulûm isnat edilemeyeceği inancı naslarla sabittir ve İslâm âlimlerinin ittifak ettiği bir husustur. Bazı akaid meselelerinin izahında âlimlerin farklı yaklaşımlarının sonucu olarak ortaya çıkan bu tür problemler teori niteliği taşır ve söz konusu ittifakı etkilemez. İlahî fiiller hakkında hüküm verilirken Allah'ın insana benzetilmemesi hususu ana ilke olarak kabul edilmeli ve O'nun fiilleri beşerin fiilleriyle mukayese edilmemelidir. Bütün varlık ve olayları kuşatan mutlak ve mükemmel bilgiye sahip olmayan insanın bir yünden zulûm ve şer gibi gördüğü fiillerin başka yüzlerden bir hikmete dayanması mümkündür. Allah Teâlâ hakîm olduğundan O'na ait bütün fiiller hikmet çerçevesi içinde kalır.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1152-1153; *Müsned*, II, 314, 507; *Mâtürîdî*, *Kitâbü't-Tevhîd* (nşr. Bekir Topaloğlu – Muhammet Aruçi), Ankara 1423/2003, s. 346-348, 386-387, 462; Nâsir-Lidîñillâh Ahmed b. Yahyâ, *en-Necât li-meni't-tebe'a'l-hüddâ* (nşr. İmam Hanefî Seyyid Abdullah), Kahire 1421/2001, s. 128-129, 189-200, 203, 216, 218, 381; İbn Fûrek, *Mücerredü'l-Makâlât*, s. 96, 148-149; Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Uşûlî'l-hamse*, s. 345-351; a.mlf., *el-Muğnî*, XIII, 282, 303-306; a.mlf., *Fazlü'l-i'tizâl ve Şabakâtü'l-Mu'tezile* (nşr. Fuâd Seyyid), Tunus 1406/1986, s. 141-142, 199-200, 364; a.mlf., *Mütesâbihü'l-Kur'ân* (nşr. Adnân M. Zerzûr), Kahire 1969, tür.yer.; Abdülkâhîr el-Bağdâdî, *Uşûlü'd-dîn*, Beyrut 1401/1981, s. 132; Neseî, *Tebsîratü'l-edile* (Salamé), II, 562-563, 627-628; Fahreddin er-Râzî, *Mefâihü'l-gayb*, III, 76; Müeyyed-Billâh Yahyâ b. Hamza, *et-Temhîd fî şerhi me'âlimi'l-âdl ve't-tevhîd* (nşr. Hişâm Hanefî Seyyid), Kahire 1429/2008, II, 363-364; Ebû Şekûr es-Sâlimî, *et-Temhîd fî beyânî't-tevhîd*, Süleymaniye Ktp., Reisülkütüb, nr. 525, vr. 49^p-50^a; Takıyyüddin İbn Teymiyye, *Şerhu hadîşî yâ 'ibâdî innî harremtü'z-zulme 'alâ nefsi* (nşr. M. Subhî Hasan Hallâk), Beyrut 1413/1992, s. 16-18, 21, 23-28, 32-37; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Şifâ'ü'l-âdil*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye), s. 230-231, 253; *Şerhu'l-Akîdeti't-Tahâviyye*, s. 447-448; Âiûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, IV, 143; V, 32; XI, 126-127; M. Muhyiddin Abdülhamîd, *en-Nizâmü'l-ferîd* (İbrâhîm b. İbrâhîm el-Le-kânî, *Şerhu Cevheretü't-tevhîd* içinde), Kahire 1949, s. 92-93, 150-151; Hânim İbrâhîm Yûsuf, *Uşûlü'l-âdl 'inde'l-Mu'tezile*, Kahire 1413/1993, s. 71-79.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

ZÜNÜVÂS

(ذونواس)

Ebû Kerib Zür'a
b. Tübbân (Tübbâ) Es'ad
(ö. 525)

Himyerîler'in
son yahudi kralı.

İslâmiyet'ten önce Güney Arabistan'da kurulan Himyerî Devleti'nin (m.ö. 115 - m.s. 525) son hükümdarıdır. Arap yarımadasının diğer yahudilerinde olduğu gibi yahudi kaynaklarında bahsi geçmez. Ona dair bilgiler Habeş, Süryânî, Bizans ve Arap kaynakları ile kitâbelere dayanır. İslâm kaynaklarında Zünüvâs'ın adı Zür'a olarak verilmekle birlikte seçeresi farklı şekillerde kaydedilmiştir (İbn Hişâm, *Kitâbü't-Ticân*, s. 312; Dîneverî, s. 61; Taberî, II, 118). Zünüvâs isminin Güney Arabistan'da yaygın olan, "mihlâf" ve "mahfed" adı verilen idarî taksimatın kaynaklandığı, mihlâf sahiplerine "kayl", mahfed sahiplerine "zû" denildiği, Himyerîler'in bu kralının "Nüvâs mahfedinin sahibi" anlamında Zünüvâs diye adlandırıldığı genel kabul görmekle birlikte (*Encyclopaedia Judaica*, XXI, 428) İslâm kaynaklarında başından sarkan saç dolayısıyla "perçemli" mânâsında Zünüvâs denildiği de belirtilmektedir (Dîneverî, s. 61). Ayrıca Necranlı hristiyanlar tarafından kendisine Zünüvâs ile aynı anlamdaki Mesrûk isminin verildiği, bir diğer görüşe göre ise bu ismin muhalifleri tarafından "hain, katil, cani" anlamında onun hakkında kullanılan ileri sürülmektedir (*Encyclopaedia Judaica*, XXI, 428). Habeş kaynaklarında Finhas adıyla geçen Zünüvâs, Yunan kaynaklarında Dounaas (Dimianus), Süryânî kaynaklarında Dimiôn, Himyerî kitâbelerinde Yûsuf As'ar (Es'ar / Yas'ar) olarak kaydedilmektedir. Ancak bazı kaynaklarda Yûsuf ismini Yahudiliğe girdikten sonra aldığı belirtilmektedir (Günaltay, s. 136; Shahîd, s. 261-264; Cevâd Ali, III, 462, 469).

Zünüvâs'ın yahudi bir aile içinde mi dünyaya geldiği yoksa Yahudiliğe sonradan mı girdiği konusu ihtilâfıdır. İslâm kaynaklarında Yahudiliğe sonradan girdiği şeklindeki rivayetler ağırlıktadır. İbn Hişâm ve Taberî Zünüvâs'ın Yahudiliğe giriş sebebi hakkında bilgi vermese de hükümdar olunca Yûsuf adını aldığı, Necran'daki hristiyanları Yahudiliğe davet ettiğini tafsilâtli şekilde anlatır (*es-Sîre*, I, 35-37; *Târîh*, II, 118). Dîneverî ise Zünüvâs ve kavminin önceleri ateşe tapmış, Yemen yahudilerinin onlara ateşe tapmanın bâtıl olduğunu ve Yahudiliğe girdikleri takdirde -ebediyen

sönmeyeceğine inanılan- ateşi söndürebileceklerini söylediği, yahudilerin Tevrat okumaya başlamasından sonra ateşin söndüğünü gören Zünüvâs ve kavminin Yahudiliği kabul ettiğini kaydeder (*el-Ahbârü't-tuvâl*, s. 61). Süryânîce bir kronikte Zünüvâs'ın annesinin Nusaybinli bir yahudi olduğu ve oğlunu yahudi terbiyesiyle yetiştirdiği bilgisi yer almaktadır (*EP* [İng.], II, 244). Bu bilgi, İslâm kaynaklarında Yahudiliğin Yemen'e Tübbân Es'ad Ebû Kerib zamanında (IV. asrın sonu) girdiği şeklindeki rivayetlerle de örtüşmektedir. Rivayetlerde, Zünüvâs'ın babası Tübbân Es'ad'ın doğu seferinden dönerken Yesrib'e vali olarak bıraktığı oğlunun öldürüldüğünü öğrenince şehri yıkmaya yemin ettiği, ancak Kurayzoğulları'ndan iki yahudi hahamın Tübbân'a Yesrib'in âhir zaman peygamberinin hicret diyarı olduğunu ve şehre saldırması halinde felâkete uğrayabileceğini söyleyip onu vazgeçirdiği, bunun üzerine yahudilerin durumunu beğenen Tübbân'ın bu iki hahamı yanına alarak önce Mekke'ye uğrayıp, ardından Yemen'e döndüğü, Yemen halkının Yahudiliği kabul etmemesi üzerine o dönemin âdetine göre ateşin hakemliğine başvurularak Yahudiliğe girdiği belirtilir (İbn İshak, s. 29; İbn Hişâm, *Kitâbü't-Ticân*, s. 305-307; Ya'kûbî, I, 198; Taberî, II, 105-108; Mes'ûdî, II, 76-78). Bu bilgi Himyer yazıtlarıyla da uyumaktadır (*Encyclopaedia Judaica*, XXI, 429). Ancak bu rivayetlerin, Himyerîler'le birlikte Yahudiliğin Güney Arabistan'a ilk defa girdiği şeklinde değil devlet tarafından kabul edildiği şeklinde anlaşılması daha uygun görünmektedir. Zira Güney Arabistan'ın Yahudilikle çok önceden tanıştığı yahudi kaynaklarından bilinmektedir (Arslantaş, s. 34-35; *DîA*, XVIII, 62).

İbn Hişâm'da yer alan bilgiye göre Zünüvâs, Habeşliler'in desteğiyle ağabeyi Hasân'ın devriri başa geçen, ancak hükümdar ailesine mensup olmayan Lehîa b. Yenûf'a karşı gerçekleştirdiği bir ayaklanma ile krallığı ele geçirmiştir (*Kitâbü't-Ticân*, s. 311-312; ayrıca bk. Taberî, II, 118). Bölgede bulunan kitâbelerde onun 522 yılı sonlarında krallığa geldiği kaydedilmektedir (*EP* [İng.], II, 243). İktidarı ele geçirmesinin ardından Yemen'deki Habeş hâkimiyetine son vermek, onların bölgedeki gönüllü destekçileri olan hristiyanları cezalandırmak üzere harekete geçen Zünüvâs'ın (Hirschberg, s. 101) bu davranışı bilhassa İslâm ve Habeş kaynaklarında daha çok Yahudilik gayretiyle açıklanmakta, bazı yahudi tarihçileri ise onun nihâî hedefini Güney Arabistan'da yahudi bir krallık kurmak

ZÜNÜVÂS

şeklinde değerlendirmektedir (*Encyclopaedia Judaica*, XXI, 428). Bu yorumlar doğru olmakla beraber bölgedeki yahudi-hıristiyan çekişmesinin dinî sebepleri yanında, bölgenin ekonomik ve özellikle jeostratejik öneminden dolayı devrin güçlü devletleri olan Bizans'ın ve Sâsânîler'in de içinde yer aldığı siyasî sebeplerinin de bulunduğu belirtilmelidir. Yahudiler açısından ise hem bu bölgede hem de başta Filistin olmak üzere Bizans hâkimiyetinde yaşayan dindaşlarının korunmasına yönelik etkenler söz konusudur (Hirschberg, s. 76, 100). Abbâsîler döneminde kaleme alınan *Seder 'Olam Zuta* adlı bir yahudi kroniğinde mâbedin yıkılmasından 452 yıl sonra (m.s. 520) Sâsânî hâkimiyetindeki Bâbil'den Filistin'e giderek Sanhedrin başkanı olan Mar Zutra'nın (Natan ha-Bavî, II, 76) Bizans-Habeş-hıristiyan ittifakına karşı Sâsânî kışması ile Kral Zünüvâs arasında anlaşma için ara buluculuk yaptığı kaydedilir (*Encyclopaedia Judaica*, XXI, 428). Hıristiyan kaynağı Efesli John'da (John of Ephesus) (ö. 585'ler) mevcut rivayette ise Zünüvâs'ın Yemen'de uyguladığı baskı ve şiddetin Bizans yahudilerine uygulanan şiddete misilleme olduğu bilgisi yer almaktadır. Ayrıca Zünüvâs'ın hıristiyan tüccarların Yemen'de ticaret yapmasına izin vermediği, Hint Okyanusu-Kızıldeniz-Mısır güzergâhında Bizans'a mal taşıyan gemileri yağmalattığı rivayet edilmektedir (Graetz, III, 64; Welfenson, s. 46; Hirschberg, s. 103).

İktidarı ele geçirdikten sonra icraatlarına bölgedeki Habeş üslerini Yemen'den çıkarmakla başlayan Zünüvâs hâkimiyetindeki hıristiyanları, hıristiyan Habeşliler'le siyasî birlik arzusu taşıdıkları gerekçeyle potansiyel tehlike kabul ederek onlara karşı şiddet politikası uygulamıştır. İstirdad hareketini de San'a'nın güneyinde Habeş askerî üssü olan Zafâr'ı ele geçirerek başlatmıştır. Bu döneme ait iki hıristiyan kaynağı olan Süryânî kroniğinde *Ketava de-Himyeriye* ve Bet Arşamlı Simeon'un Cebele Manastırı başrahibine (Abt von Gabula) yazdığı mektupta, Zafâr'ın istilâsı sırasında şehrin teslimiyle ilgili görüşmelerin Zünüvâs adına yahudi bir din adamı tarafından yürütüldüğü kaydedilir (Hirschberg, s. 102; Shahîd, s. 44). Ardından Muhâ'yı egemenliğine katan Zünüvâs 14.000 kişiyi kılıçtan geçirdi, 11.000 kişiyi de esir aldı. Daha sonra monofizitlerin yaşadığı, doğu kilisesinin en önemli merkezi olan Necran'a yöneldi (Hirschberg, s. 107). Şehri kuşatan Zünüvâs, birkaç ay devam eden kuşatmanın ardından kendilerini bağışlayacağı vaadiyle halkı teslim

olmaya razı etti. Necran'da da barış görüşmeleri Taberiyeli yahudi din adamları tarafından gerçekleştirildi (a.g.e., s. 102; Shahîd, s. 46). Ancak Zünüvâs Necran'ı ele geçirdikten sonra sözünü tutmadı, dinî lider Abdullah b. Sâmîr'i idam ederek mallarını yağmalattı, 2000 kişiyi kiliselere doldurup yaktı, şehirdeki İnciller'i yok etti. Ayrıca kazılan hendeklerde tutuşturulan odunların üzerinde hıristiyanlar acımasızca yakıldı (İbn Hişâm, *es-Sîre*², I, 34; Ya'kübî, I, 199; Taberî, II, 123; Mes'ûdî, I, 67; Hirschberg, s. 88-89). Kur'an'da (el-Burûc 85/4-10) ateş dolu hendeklere müminleri atan ve hendeğin etrafında oturup onları seyredenlerden söz edilmekte, literatürde "ashâbü'l-uhdûd" diye şöhret bulan bu kişilerin Zünüvâs ve adamları olduğu kabul edilmektedir (Â, IV, 373; DîA, III, 471). Zünüvâs tarafından öldürülen hıristiyanların sayısı İslâmî kaynaklarda 20.000 (İbn Hişâm, *es-Sîre*², I, 35; Taberî, II, 123), hıristiyan kaynaklarında 1706, 4252, 10.200 veya 12.100, Süryânî kaynaklarında ise 4000 olarak verilmektedir (Hirschberg, s. 102). Uhdûd şehidleri anısına sonraki dönemlerde Necran'da kilise ve mezarlıktan meydana gelen bir meşhed inşa edildi (Hamîdullah, I, 287).

Necran'ın düşmesi ve şehirde hıristiyanlara yapılan zulüm hıristiyan dünyasında büyük tepkiye yol açtı. İskenderiye Patriği Timothy, Habeş Aksum Kralı Kaleb Ela-Esbaha'ya bir mektup yazarak Necranlı dindaşlarının öcünü almasını istedi. Ayrıca Taberiye'deki yahudi din adamlarına da bir mektup göndererek Zünüvâs'ın hıristiyanlara uyguladığı zulme engel olmaları ricasında bulundu (Hirschberg, s. 89; Cevâd Ali, III, 464-465). İslâm kaynaklarında yer alan bilgiye göre Devs Zûsa'lebân adlı bir hıristiyan Arap bu katliamdan kaçarak Bizans imparatorunun sarayına gitmiş, Zünüvâs'ın hıristiyanlara yaptıklarını anlatıp bu zulümden kurtarılmalarını talep etmiştir. İmparator ise uzaklığı gerekçe göstererek meselenin çözümünü hıristiyan müttefiki Habeş necâşisine havale etti. İmparatorun emriyle necâşî, Eryât (Rûzbe) adlı kumandanına Zünüvâs üzerine yürümesi emrini verdi. Eryât, içinde Eb-rehe'nin de bulunduğu, Habeş kaynaklarına göre 120.000, İslâm kaynaklarına göre 60.000 (İbn İshak, s. 35) veya 70.000 (İbn Hişâm, *es-Sîre*², I, 37; Ya'kübî, I, 199) kişilik bir orduyla Bâbülmendep'e çıkarma yaptı. İslâm kaynaklarında Habeşliler'in Yemen'i istilâ sebebi yahudilerin hıristiyanlara yaptığı baskı ve zulüm olarak gösterilirken Doğu Roma tarihçilerine göre Ha-

beş istilâsındaki temel etken Hint-Kızıldeniz ticaret yolunu emniyet altına alma çabasıdır (Hirschberg, s. 76; Fayda, s. 10). Taberî'deki rivayetlerden Habeşliler'in Himyerîler üzerine iki sefer düzenlediği anlaşılmaktadır. İlk Habeş çıkarmasında Zünüvâs'ın Himyer hazineleri karşılığında halkına eman verilmesi şartıyla teslim olmak istediği, bu arada valilerine yazdığı gizli mektuplarla hazineleri almaya gelen Habeşliler'i öldürmelerini emrettiği belirtilir. Oyuna geldiğini anlayan Habeşli kumandan, Necâşî Aidug'dan destek istedi (Taberî, II, 127). Himyer'den ve kendine tâbi diğer Yemen kabilelerinden bir ordu teşkil eden Zünüvâs, Zâtülaber mevkiinde Habeş ordusunu karşıladı, yapılan savaşta ordusu perişan oldu, halkının bir kısmı kılıçtan geçirilirken bir kısmı esir alınıp Habeşistan'a götürüldü. Himyer Krallığı'nın dilere destan Sihlîn, Beynûn ve Gumdân sarayları yerle bir edildi (Taberî, II, 125). İslâm kaynaklarında yenilgiye dayanamayan Zünüvâs'ın atını denize sürerek intihar ettiği, Süryânî kaynaklarında ise onun savaşta öldürüldüğü nakledilir (*EP* [İng.], II, 244). Bölgede yer alan kitâbelerde Zünüvâs'ın 525 yılı yazında öldüğü kaydedilmiştir (Hirschberg, s. 79). İbn Hişâm, Zünüvâs'ın otuz sekiz yıl (*Kitâbü't-Ticân*, s. 313), Ya'kübî ise (*Târîh*, I, 200) altmış sekiz yıl hükümdarlık yaptığını yazar. Alman arkeologlar Rathjens ile Wissmann, 1931 yılında yaptıkları kazılarda Zünüvâs'ın kabrinin San'a'nın güneydoğusundaki Gayman'da bulunduğunu tesbit etmişlerdir (*Encyclopaedia Judaica*, XXI, 428). Zünüvâs'ın ölümüyle Himyerî Devleti sona ermiş, Yemen Habeşistan'a bağlanarak hıristiyan hâkimiyetine girmiştir (Fayda, s. 10; DîA, XVIII, 62).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn İshak, *es-Sîre*, s. 29-37; İbn Hişâm, *es-Sîre*², I, 31-41; a.m.f., *Kitâbü't-Ticân fi mülûki Himyer*, San'a 1979, s. 305-314; Dineverî, *el-Ahbârü't-tuvâl*, s. 61-62; Ya'kübî, *Târîh*, I, 198-200; Taberî, *Târîh* (Ebü'l-Fazl), II, 105-108, 118-127; Mes'ûdî, *Mürücü'z-zeheb* (Abdülhamîd), I, 67; II, 76-78; Natan ha-Bavî, "Seder 'Olam Zuta", *Seder ha-Hahamim ve Korot ha-Yamim* (ed. A. Neubauer), Oxford 1887, II, 68-88; H. Graetz, *History of the Jews*, Philadelphia 1891, III, 64-67; İsrail Welfenson, *Târîhu'l-yehûd fi bilâdi'l-'Arab fi'l-Câhiliyye ve şadri'l-İslâm*, Kahire 1345/1927, s. 44-49; M. Şemseddin Günaltay, *İslâm Öncesi Arap Tarihi* (İstanbul 1338-41), (nşr. M. Mahfuz Söylemez), Ankara 2006, s. 130-144; H. Z. Hirschberg, *Yisrael be-'Arav, Korot ha-Yahudim be-Himyer u-Hicaz*, Tel Aviv 1946, s. 75-107; İrfan Shahîd, *The Martyrs of Najran New Documents*, Bruxelles 1971, s. 44-64, 260-269; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, III, 457-472, 480-481; Mustafa Fayda, *İslâmiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı*, Ankara 1982, s. 9-18; Neşet Çağatay, *İslâm Döneminde Dek Arap*

Tarihi, Ankara 1989, s. 17-24; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (Tuğ), I, 284-290; Nuh Arslantaş, *Emevîler Döneminde Yahudiler*, İstanbul 2005, s. 34-35; J. Wensinck, "Eshâbü'l-uhdûd", *İA*, IV, 373; M. R. al-Assouad, "Dhû Nuwâs", *EP* (İng.), II, 243-245; Muhammed Eroğlu, "Ashâbü'l-uhdûd", *DİA*, III, 471; Hüseyin Algül, "Himyerîler", a.e., XVIII, 62-63; Mustafa L. Bilge, "Necran", a.e., XXXII, 507-508; Y. Tobi, "Yûsuf As'ar Yath'ar Dhû Nuwâs (Masrûq)", *Encyclopaedia Judaica*, Detroit 2007, XXI, 428-430.

NUH ARSLANTAŞ

ZURNA

Türk mûsikisinde nefesli bir saz.

Farsça "düğün neyi" anlamındaki *sûrnây* kelimesinden geldiği öne sürülür. Türk mûsikisinde daha çok halk mûsikisi ve mehter mûsikisinde kullanılır. Fonetik bakımından bu ada benzeyen dünyanın pek çok yerinde bu tip çalgılara rastlanmaktadır. Özbekistan, Tacikistan, Kırgızistan, Küveyt, İran ve Afganistan'da *sûrnây*, Keşmir'de *surnaî*, Pakistan ve Hindistan'da *sunâ / sahnâî*, Sumatra ve Malezya'da *serunai*, Çin'de *suona*, Kuzey Yunanistan ve Bulgaristan'da *zourna*, Libya ve Tunus'ta *zukra*, Arnavutluk'ta *surle*, Suriye, Irak, Türkiye, Ermenistan, Dağıstan, Azerbaycan ve Gürcistan'ın bazı bölümlerinde *zurna* kelimesi kullanılmaktadır.

Bilinen en eski örneğine eski Mısır enstrümanları arasında rastlanan zurnanın tarihi Orta Asya ve Avrupa'daki antik dönem uygarlıklarına kadar gitmektedir. Milattan önce V. yüzyılda Antik Yunan'da kullanılan "aulous" ve Roma döneminde kullanılan "tibia" adlı çift kamışlı çalgılar Avrupa müzelerinde bu ailenin günümüze gelebilen ilk örnekleridir. Önceleri Türkler'de *surnây* ve *nây-i Türkî* adlarıyla anılmıştır. İbn Sînâ *Kitâbü's-Şifâ*'nda, Abdülkâdir-i Merâğî *Câmi'u'l-elhân* ve Ma-kâşidü'l-elhân adlı eserlerinde *surnây*dan söz etmektedir. Zurnanın, Güney kültür çevresi Mısır ve Memlûk devleti mehterlerinde arabî türü, Kuzey-Türk kültüründe Kazan, Kırım ve Orta Avrupa'da Kuman Türkleri arasında, İran-Türk kültür çevresinde acemî ve âsafî türleri kullanılmış, Kırgız-Türk kültüründe askerî mehterlere baş çalgısı olmuştur.

Zurnayı oluşturan başlıca kısımlar şunlardır: a) **Kamış**. Sipsi adını da alan, asıl sesin çıktığı bir kamıştan ibarettir. Suda bekletilip yumuşatıldıktan sonra ince ve basılı üst ucu ağza alınıp öbür ucu etemin içine yerleştirilerek kullanılır. b) **Etlem**. Lü-

Zurna

le yahut metem adı da verilen bu kısım, zurnanın nezik kısmının içine geçirilmiş ağaç veya metalden yapılmış bir zvanadır. Nargile ağızlığına benzeyen etemin gümüşten yapılanlarının ucuna yine gümüşten bir kordon takılır ve zurnanın boyuna halkalanır. c) **Nezik**. Tepe veya nazik adıyla da anılan bu bölüm, gövdenin üst ucuna lülenin çatlamaması için geçirilen ağaçtan yapılmış bir parçadır. Gerek etem gerekse nezik istenildiği zaman çıkarılabilecek hareketliliktedir. d) **Avurtluk**. Tablu ve bilezik de denilen, eteme geçirilen, bazan kenarları çentikli yuvarlak bir kısım olup kamış ağza alınınca dudakların kaymamasını sağlar. Ağaçtan, kemikten ve her türlü metalden yapılabilen avurtlukların en makbulü koyunun kürek kemiğinden olanlardır. e) **Gövde**. Zurna borusu da denilen bu bölüm zurnanın ses çıkaran açık ağızlı geniş bölümüdür. Zurna yapımında ihlamur, ceviz, şimşir, gürgen, ardıç, kızılcaık, dişbudak, erik gibi ağaçlar kullanılmış olup bunların arasında nem çekmediği için erik ağacı daha çok tercih edilir. Gövde üzerinde yedisi önde, biri arkada olmak üzere sekiz adet "hava döndüren" adı verilen delik bulunur. Bu deliklerin bulunduğu yerden itibaren boru genişler. Zurnada sesler öndeki deliklerin açılıp kapanmasıyla elde edilir. Deliklerin yukarıdan itibaren dört tanesini sağ el, üç tanesini de sol el idare eder. Sol elin baş ve serçe parmakları zurnayı tutmaya yarar; öbür parmaklar hareket halindedir. Bazı zurnaların uç taraflarında sağlı sollu, "cin deliği" ya da "şeytan deliği" denen iki ya da üç küçük delik açılır. Uğur getirdiğine inanılan bu deliklerin sesler üzerinde herhangi bir etkisi yoktur.

Burundan soluk alınıp verilerek ve ağızda hava yedeklenerek çalınan zurnanın tiz, keskin, genizsi ve son derece gür bir sesi olup çoğunlukla açık alanlarda çalınır. Zurnada istenilen duygu ve etkiyi oluşturmak için nefes çevirme işlemi yapılarak ezginin kesintisiz çalınması sağlanır. Böyle durumlar için gerekli olan nefes çevirme işleminde ciğerlerdeki havanın bitmesine

yakın ağız boşluğu ve üst gırtlak hava ile doldurulduktan hemen sonra ciğerlerden gelen hava gırtlak kapatılarak engellenir. Ağız boşluğunda biriktirilen hava ile çalmaya devam edilirken burundan ciğerlere çok hızlı bir şekilde hava alınır ve her ihtiyaç duyulduğunda aynı işlem tekrarlanır. Nefes çevirme işlemi yapılırken akorttan kaymamak için diğer bir zurnacı da nefes çevirme yaparak dem tutar.

Bugünkü obuanın atası olarak kabul edilen zurna, Asya'da ve Anadolu'da kullanılan bir halk müziği ve askerî müzik çalgısı olup çoğunlukla davulla birlikte çalınır. Ancak Anadolu'nun bazı yörelerinde yerini gırnata denen klarnete bıraktığı söylenemez. Zurna çalana "zurnacı" veya "zurnazen", zurnacıbaşıya "serzurnaî" denilir. Zurnanın ölçüleri ve çeşitleri yöreden yöreye değişiklik gösterir. Sıkça kullanılan zurna çeşitleri ebatlarına göre şöyle sıralanabilir: Kaba zurna (33 cm.), orta zurna (31 cm.), cura zurna (29 cm.), zil zurna (23 cm.). Evliya Çelebi *Seyahatnâme*'sinde kaba zurna, cura zurna, âsafî zurna, arabî zurna, acemî zurna, şehâbî zurna çeşitlerinden söz etmektedir. XVIII. yüzyılın başlarında Levni'nin minyatürlerinde, kadınlardan oluşan saray mûsikî heyetinde yer alan sâzendeler topluluğunda miskal, tambur, daire ve zurnanın bir arada çalındığı görülmektedir. Daha sonraki dönemde yapılan bir minyatürde acem kıyafetleri içerisinde bir sal üzerinde erkek dansçılara dört zurna, dört daire, iki nakkâre ve bir santurdan oluşan "mehter-i birün" eşlik etmektedir (Feldman, s. 161).

Tarihi Osmanlı mehter takımlarında canlı, hassas sesiyle bağlı notaları ve süratli pasajları lâyıkıyla çalabilen tek çalgı zurnaydı. Ses genişliği kaba çârgâh (do) ile tiz hüseyinî (mi) arasında olup taksim, peşrev, semâi gibi her türlü mûsikî formunun rahatlıkla icra edilebileceği bir çalgıdır. Zurna mehter takımlarının birinci sa-

Zurnazen
(Turkische
Gewänder und
Osmanische
Gesellschaft im
achtzehnten
Jahrhundert
[ed. K. Tuchelt],
Graz 1966,
lv. 57)